

Rodger, N. A. M., *The Command of the Ocean. A Naval History of Britain 1649-1815* (Londen: Allen Lane-Penguin Books, 2004, lxx + 907 blz., £30,-, ISBN 0 713 99411 8).

Zeven jaar na *The Safeguard of the Sea* (1997) publiceert N. A. M. Rodger zijn tweede deel van een nieuwe Britse marinegeschiedenis, onder de titel *The Command of the Ocean*. Dit tweede deel, over de periode 1649 tot 1815, is met 907 bladzijden nog aanmerkelijk dikker dan het eerste deel dat in 691 bladzijden de jaren 690 tot 1649 behandelde. De auteur is hoogleraar in de marinegeschiedenis aan de universiteit van Exeter. Hij schrijft deze reeks boeken in opdracht van het National Maritime Museum in Greenwich, de Society for Nautical Research en de Navy Records Society. Rodger verwierf eerder naam met *The Admiralty* (1979), een baanbrekende studie over de Britse marine in de achttiende eeuw, die zich concentreerde op de sociaal-economische aspecten.

The Command of the Ocean dwingt als overzichtswerk in de eerste plaats enorm respect af. Het valt niet mee een handzaam en goed leesbaar overzicht te bieden van deze lange periode uit de Engels/Britse zeeschiedenis, en toch is de auteur daarin voortreffelijk geslaagd. Zeer knap beschrijft hij per periode de vlootoperaties, het bestuur, de officieren en andere opvarenden en voor langere tijdvakken ook de schepen die werden gebruikt. Een groot aantal bijlagen en een uitgebreide bibliografie, notenapparaat en index completeren het geheel.

Menige andere Britse auteur zou rond de tweehonderdjarige herdenking van de slag bij Trafalgar in 2005 voor de verleiding zijn gezwicht in een boek als dit onevenredig veel aandacht aan admiraal Horatio Nelson en zijn tijd te besteden. Rodger geeft deze periode niet meer ruimte dan de andere tijdvakken. Sterker nog, hij durft het aan het beleid van Nelson waar nodig te kritiseren en dat doet weldadig aan in een tijd waarin zoveel kritiekloze boeken over deze admiraal verschijnen. De overwinning bij Trafalgar was volgens de auteur op zichzelf genomen niet van het allergrootste belang. De oorlog met Napoleon werd er niet door gewonnen. Napoleons invasieplannen waren al voor de zeeslag in duigen gevallen.

Deze kritische aanpak van personen en episodes die al vaak en meestentijds vol bewondering zijn beschreven, staat model voor Rodgers nuchtere verteltrant. Aan Samuel Pepys, de secretaris van de Admiralty in de tweede helft van de zeventiende eeuw, worden in de literatuur doorgaans alleen lofprijzingen gewijd. Rodger schetst Pepys behalve als een groot intellectueel ook als een weinig flexibel man met grote vooroordelen. Eenheid en verzoening waren met Pepys moeilijk te bereiken doeleinden. Daardoor overleefde het door hem gevormde marinebestuur Pepys niet en was hij tot de herontdekking van zijn dagboeken in de negentiende eeuw een vergeten man.

Admiraal George Rodney staat bekend als één van de grootste zeetactici van zijn tijd. In 1782 durfde hij het tijdens de slag bij de Saintes tegen de Fransen als eerste aan van de in zijn tijd gebruikelijke linietactiek af te wijken.

De zeeslag was een enorme overwinning voor de Britten en op grond daarvan is Rodney altijd hoog geprezen. Rodger gaat tegen deze gangbare opinie in. Volgens hem voerde Rodney de nieuwe manoeuvre onbedoeld uit en was het resultaat ervan slecht. Ondanks de toegepaste tactiek behaalde de Britse vloot een klinkende overwinning op de Fransen.

In contrast met de bovengenoemde personen worden figuren van wie men het veel minder zou verwachten juist speciaal door de auteur geprezen. Koning Karel II en zijn broer de hertog van York (de latere Jacobus II) worden gekenschetst als praktisch de enige bestuurders aan de wal met kennis van zeezaken. Af en toe bekruipt de lezer toch het gevoel dat Rodger met opzet miskende figuren uit de geschiedenis prijst en bij algemeen gewaardeerde personen gemakkelijker kritiek uit. Zo laakt hij raadpensionaris Johan de Witt, de grondlegger van de nieuwe Nederlandse oorlogsvloot, omdat deze op aandring van Amsterdam de bouw van grote Nederlandse oorlogsschepen zou hebben tegengehouden. Zijn bron daarvoor is de bekende studie van J. E. Elias, *De vlootbouw van Nederland, 1596-1655* (Amsterdam, 1933). Daar staat echter op pagina 112 te lezen dat Johan de Witt als lid van de gecommiteerden tot de Zaken van de Zee van de Staten van Holland advies uitbracht kleine oorlogsschepen te bouwen. Dat wil bepaald niet zeggen dat De Witt dit voorstel heeft geïnitieerd of zelfs maar dat hij het er mee eens was.

In 36 hoofdstukken laat de auteur bijna geen thema onaangeroerd. Het onderwerp dat naar mijn smaak het meest onderbelicht blijft is de ontwikkeling van de zeetactiek. Rodger wijdt daar geen afzonderlijk hoofdstuk aan, terwijl toch juist in de besproken tijdsperiode grote veranderingen hebben plaatsgevonden op dit terrein. Nu moet de lezer het doen met relatief korte besprekingen tussen de vlootoperaties door. Zijn voorstelling als zou de Nederlandse vloot pas in 1666 voor het eerst de linietactiek hebben toegepast is gebaseerd op verouderde literatuur. Maerten Tromp gebruikte haar al in 1639 tijdens de slag bij Duins. Op het terrein van de Nederlandse zeege-schiedenis is Rodger wel meer op onzorgvuldigheden te betrappen. Zo meent hij ten onrechte dat vice-admiraal Witte de With in 1665 na de slag bij Lowestoft één van de gedoodverfde opvolgers van de gesneuvelde opperbevel-hebber Jacob van Wassenaer van Obdam zou zijn geweest. Witte de With was al zeven jaar eerder tijdens de slag in de Sont gesneuveld. Maar alles bij elkaar genomen zijn dit ondergeschikte punten van kritiek op een prachtige, alomvattende studie.

Ronald Prud'homme van Reine

Balk, H., *De kunstpaus. H. P. Bremmer 1871-1956* (Bewerkte dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2004, Bussum: Thoth, 2006, 556 blz., €39,90, ISBN 90 6868 413 2).

Veertig jaar lang dagelijks op pad door het hele land, bepakt en bezakt met tekeningen, kleine schilderijen, beeldjes en keramiek om in huiskamers van welgestelde families de kunsthonger te stillen: dat is slechts een van de rollen die de criticus, verzamelaar, handelaar, publicist, uitgever, adviseur en connoisseur H. P. Bremmer (1871-1956) heeft vervuld in de kunstwereld van de eerste helft van de twintigste eeuw. En wat ligt die tijd ver achter ons, als we zien hoe de kunstwereld nu functioneert en zich manifesteert. Nu domineren daarin prestigieuze instituten in plaats van markante personen, bepalen beleidsnota's de koers in plaats van visionaire voorgangers, hebben marketing- en communicatiebureaus de taak van volksoepvoeders overgenomen en is de kunstliefde van welgestelde families ingeruild voor het sponsorgeld van multinationale bedrijven. Deze wereld van verschil komt tot leven in de knap gecomponeerde, vuistdikke biografie die Hildelies Balk schreef over het werk en leven van de kunstpaus Bremmer.

De naam van deze charismatische Haagse kunstpedagoog is niet alleen verbonden met de duizenden cursisten uit de sociale bovenlaag van Nederland – 'de Bremmerianen' genoemd, wier familienamen ruimschoots de revue passeren in deze studie –, maar ook met een hele generatie van ruim 300 kunstenaars – tot deze 'Bremmerieden' behoorden onder anderen Floris Verster, Bart van der Leek, John Rädecker en Charley Toorop – van wie Bremmer werk kocht en verkocht en van wie hij er ook een aantal financieel ondersteunde. Maar het meest zal zijn naam in herinnering blijven als propagandist van Vincent van Gogh en adviseur (in dienst) van Helene Kröller-Müller bij de aanleg van de grootste verzameling van moderne kunst in Nederland.

De auteur van dit monumentale boek, Hildelies Balk, is erin geslaagd om een verklaring te geven voor de centrale rol die Bremmer in de kunstwereld heeft gespeeld. Zonder het met zoveel woorden te zeggen heeft zij een sociologische netwerkanalyse gepresenteerd van de functionele afhankelijkheidsrelaties tussen partijen in de kunstwereld van toen en overtuigend laten zien hoe de vele functies die Bremmer vervulden in elkaars verlengde lagen en dat hij zelf de spin was die zijn web vlocht: de docent die lesmateriaal uitgaf om onder cursisten te verspreiden. Bremmer was bijna een kwart eeuw uitgever van het eenmanstijdschrift *Beeldende Kunst*. De handelaar die zelf aan cursisten werk verkocht dat hij van bevriende en gelijkgestemde kunstenaars afnam. Zijn kennerschap dat hem in de rol van adviseur dwong. Wij zouden deze belangenverstrengeling nu niet meer accepteren, al klonken er ook toen al bezwaren tegen deze concentratie van macht, wat in 1937 leidde tot een heuse affaire Bremmer in de pers over de onverenigbaarheid van oordelen en adviseren over kunst en er zelf in handelen. De invloed van Bremmer was door deze opeenstapeling van functies zo groot dat veel verzamelingen van